

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV TA‘LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

**O‘ZBEK TILI TARAQQIYOTI VA
XALQARO HAMKORLIK
MASALALARI**

**XALQARO ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA MATERIALLARI**

2025-yil 18-oktabr

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK
TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

**O‘ZBEK TILI TARAQQIYOTI VA XALQARO HAMKORLIK
MASALALARI**

Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari

2025-yil 18-oktabr

Toshkent – 2025

**KİNO DİLİNDƏ SÖZ BİRLƏŞMƏSİ VƏ QOŞA
SÖZLƏR HAQQINDA
ABOUT PHRASES AND DOUBLE WORDS IN THE LANGUAGE OF
CINEMA**

10.52773/tsuull.conf.2025.18.10/BZLX8850

Mustafayev Fizuli Nəcməddin oğlu
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun
baş elmi işçisi, filologiya elmləri doktoru, dosent
mustafayev.fizuli8@gmail.com

Xülasə. Məqalə kino dilində söz birləşməsi və qoşa sözlərə həsr olunub. Qeyd edilir ki, söz birləşməsinin tarixi qədim dövrlərə aiddir. Ayırı-ayrı onilliklərdə bu sahədə müxtəlif tədqiqatlar aparılmışdır. Tanınmış dilçi alimlərin araşdırmaları zaman-zaman insanlara təqdim edilmişdir. Məqalədə deyilir ki, bu istiqamətdə görülmüş işlərin əksəriyyəti əsasən XIX əsrdən başlayır. Söz birləşmələrindən bəhs edərkən türk dillərində çox yayılan və qoşa sözlər adı ilə məşhur olan əl-ayaq, qol-budaq, səs-küy, dərə-təpə, çay-may, kitab-mitab kimi ifadələr xüsusi olaraq diqqəti cəlb edir. Araşdırmalara görə Avropa dillərində, eləcə də rus dilində ancaq şifahi nitqlə bağlı ayırı-ayrı formalar işlənirsə, türk dillərində məhsuldar söz yaratma üsullarından biri olub, həm ümumxalq danışığı dilində, həm də yazılı ədəbi dildə geniş dairədə işlənməkdədir. Məqalənin başqa bir yerində deyilir ki, əsas formalar mürəkkəb sözlər sırasında verilsə də, türk dilərinə aid yazılmış əsərlərdə onlara müxtəlif cəhətlərdən yanaşılır, bir sıra hallarda mürəkkəb sözlərdən, yaxud mürəkkəb sözlərin başqa qruplarından fərqləndirilir və müstəqil mövzu kimi izah edilir. Qoşa sözlərə olan bu müxtəlif münasibətləri müəyyənləşdirmək üçün onlara verilən adları nəzərdən keçirmək kifayətdir. Məqalədə zəngin ədəbiyyat əsərlərindən və bədii filmlərdən istifadə edilmişdir.

Açar sözlər: söz birləşməsi, qoşa söz, danışığı dili, şifahi nitq, qrammatika, mürəkkəb söz, termin, ifadə, nəzəriyyə, sintaksis təhlil

Annotation. The article is devoted to phrases and double words in the language of cinema. It is noted that the history of word combinations dates back to ancient times. Various studies have been carried out in this area in different decades. From time to time, research by famous linguists was presented to people.

The article says that most of the work done in this direction belongs to the 19th century. When talking about phrases, expressions such as hand-foot, hand-branch, noise, valley-hill, river-may, book-mitab, which are very common in Turkish languages and are known as double words, attract special attention. ... According to research, in European languages, as in Russian, only certain forms of oral speech are used, but in Turkish this is one of the most productive ways of word formation, widely used both in vernacular and in written literary speech.

Elsewhere in the article, it is argued that although the basic forms are given in the order of compound words, they are approached from different angles in works written in Turkish, in some cases they differ from compound words or other groups of compound words and are interpreted as independent topics. ... To determine these different relationships between double words, it is enough to look at the names assigned to them. The article uses rich literary works and feature films.

Keywords: *word combination, double word, spoken language, oral speech, grammar, compound word, term, expression, theory, syntax analysis.*

Giriş. Söz birləşməsinin tarixi qədim dövrlərə aiddir. Ayrı-ayrı onilliklərdə bu sahədə müxtəlif tədqiqatlar aparılmışdır. Tanınmış dilçi alimlərin araşdırmaları zaman-zaman insanlara təqdim edilmişdir.

1940-cı illərdən başlayaraq qrammatika kitabları daxilində olsa da, söz birləşmələrinin ümumi nəzəri cəhətləri, başqa dil vahidlərindən fərqli olaraq qeydlər edilməyə başlanır.

Bu istiqamətdə görülmüş işlərin əksəriyyəti, əsasən XIX əsrdən başlayır. Türkologiyada izafətin, sözün əsl mənasında, elmi təhlili C.C.Mayzelin adı ilə bağlıdır. O, bu birləşmələrin bütün əsas xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirmiş, bununla əlaqədə bir sıra başqa məsələlərə də toxunmuş və izah etmişdir [1, 16-27]. A.N.Kononov yazır: “İzafət məsələsi müəllif tərəfindən çox geniş qoyulmuşdur: türk dilinin qrammatik quruluşunun, demək olar ki, bütün əsas cəhətləri izafət vasitəsi ilə nəzərdən keçirilir [2, 3].

Mübaligə etmədən demək olar ki, türkologiyada, bəlkə də, ümumiyyətlə dilçilikdə söz birləşmələrinin müəyyən bir növünün ilk dəfə olaraq bu qədər geniş və dəqiq elmi təhlilini verən ikinci bir əsər tapmaq çətindir. A.N.Kononovun dediyi kimi, bu əsər türk dillərindən birinin materialına əsaslansa da, bütün türk dilləri üçün əhəmiyyətlidir.

Bunun ilk yaxşı nümunəsini N.K.Dmitriyevdə görürük. O, 1948-ci ildə çap olunan “Грамматика башкирского языка” əsərində söz birləşmələrinin əsas xüsusiyyətlərini cümlə ilə müqayisəli şəkildə müəyyənləşdirmiş, indi də öz nəzəri və praktik əhəmiyyətini itirməyən fikirlər söyləmiş və türkologiyada ilk dəfə olaraq sintaksisin iki hissədən ibarət olduğunu elmi şəkildə əsaslandıraraq yazmışdır: “...əməli cəhətdən bütün sintaksisi iki bölmədə birləşdirmək olar: söz birləşmələrinin tipləri və cümlənin tipləri” [3, 204]. N.K.Dmitriyev sonrakı əsərlərində bu ideyanı davam və inkişaf etdirmişdir.

İndi isə kino dilində söz birləşmələri və qoşa sözlərin işlənmə problemlərinə toxunmaq yerinə düşür. Söz birləşmələrindən bəhs edərkən türk dillərində çox yayılan və qoşa sözlər adı ilə məşhur olan *əl-ayaq*, *qol-budaq*, *səs-küy*, *dərə-təpə*, *çay-may*, *kitab-mitab* kimi ifadələr xüsusi olaraq diqqəti cəlb edir. Bu sözlərin işlənmə yerlərinə görə ayrı-ayrı kinofilmlərə diqqət yetirək.

“Dik duracaq şapkənizin dındığı,

Alıb yesəz təzə qozu-fındığı...

– Müştəri, ay müştəri,

Səs-küy salma, gəl bəri.

Qızıldandır dişləri...

– *Yüzdür, mindir,*

Vəzəri vitamindir...”

(“Yuxu” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 2001)

– Binamuslar! Sonra da deyirlər ki, kapitan Babayev hanı ilə *yuxarı-aşağı* danışır. Yox, mən gərək mütləq *oğru-moğru* məsələsini həll edim. Mütləq əclafi tapmalıyam. Yoxsa ürəyim partlayar”.

“Kapitanın xəzinəsi” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 2013.

“Dilbər: – Bir əmriniz varmı deyə gəldim, şahzadəm? Bundan sonra bütün xidmətinizi mən görəcəm. Nə istəsəniz, deməyiniz bəsdir. Qulluğunuzda hazırım. *Yemək-içmək, çay-may, kef-dəstgah...*”

(“Mahmud ilə Məryəm” bədii film. Azərbaycanın “Salnamə” və Türkiyənin “24 Kare” kino şirkətləri. 2011)

“Koxa: – Balalarım yazığın gəlsin, Nəbi... Qurbanın olum...

Nəbi: – Nə ölümün var buralarda?

Koxa: – *Dərə-təpə* keçdim, gəldim. Gorusa gedirdim, dərдин alım, bazarlığa...

Nəbi: – Haçannan Gorusun *yolu-molu, irizi-mirizi* buralardan düşüb, qurumsaq?! Kim göndərib səni?

– Koxa: – Deyəcəm, *başına-gözünə* dönüm, hamısını deyəcəm. Səlim bəy... Komurnatın duxturuna görə.

– Nəbi: – *Səlim-məlim* bilmirəm, axmaq!”

(“Qaçaq Nəbi” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 1980)

“Əzim: – Ancaq sən kişi deyilsən, sən yetimsən. Bu sənün üçün dərş deyil, *kitab-mitab* oxumaq deyil ey...”

Buta: – Mən *yetim-metim* deyiləm. Mən sənünlə döyüşmək istəmirəm.

“Oğlan: – Dünən dərşdə də bizim bilmədiyimiz *sual-muala* cavab verirdin. Özünü gözə soxurdun. Elə bilirsən buna görə sənə çox sağ ol deyəcəyik?”

(“Buta” bədii film. “Azərbaycanfilm” və “Buta” kino-film şirkəti. 2004)

“Orxan: – Müəllim, düzdür ki, ağacların hamsı qırılsa, *dağlar-daşlar* sürüşüb şəhərin üstünə gələr?”

Abbas: – Düzdür, Ağacların *kökü-mökü* torpağı möhkəmləndirir. Amma... bizim şəhəri heç bir təhlükə gözləmir.

(“Qırmızı bağ” bədii film “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 2011)

N.K.Dmitriyevin dediyi kimi, əgər bu formalar Avropa dillərində, eləcə də rus dilində ancaq şifahi nitqlə bağlı olaraq işlənirsə [4, 133], türk dillərində məhsuldar söz yaratma üsullarından biri olub, həm ümumxalq danışığı dilində, həm də yazılı ədəbi dildə geniş dairədə işlənməkdədir və çox rəngarəng, zəngin xüsusiyyətlərə malikdir. Bunlar, bir qayda olaraq, mürəkkəb sözlər sırasında verilsə də, türk dillərinə aid yazılmış əsərlərdə onlara müxtəlif cəhətlərdən yanaşılır, bir sıra hallarda mürəkkəb sözlərdən, yaxud mürəkkəb sözlərin başqa qruplarından fərqləndirilir və müstəqil mövzu kimi izah edilir. Qoşa sözlərə olan bu müxtəlif münasibətləri müəyyənləşdirmək üçün onlara verilən adları nəzərdən keçirmək kifayətdir: “qoşa sözlər”, “cüt sözlər” [5, 46-87], “mürəkkəb sözlər” (сложные слова) [6, 185], “birləşmələr” və “qoşa birləşmələr” (сочетания, парные

сочетания) [7, 75], “söz birləşmələri” və “qoşa söz birləşmələri” [8, 133] və s. Belə adlar nəinki müxtəlif müəlliflərin əsərlərində işlədilir, eyni əsərdə də belə müxtəlifliyə rast gəlirik. Y.İ. Ubryatova “Парные слова в якутском языке” məqaləsində bunları mürəkkəb söz hesab etməklə yanaşı, eyni mənada “парные слова”, “парные сочетания”, “парные словосочетания” terminlərindən istifadə edir [9, 297-327].

S. Kenesbayev “Qazax dilindəki frazeoloji qoşa sözlər” (qazax dilində) adlı məqaləsində “qoşa sözlər” termini ilə bir sırada “mürəkkəb qoşa söz birləşmələri”, “mürəkkəb qoşa tərkiblər”, “sabit frazeoloji birləşmələr”, “frazeoloji qoşa tərkiblər” kimi adları da işlənir [10, 3-12].

Qoşa sözlər bəzi morfoloji planda götürülür və onlardan morfologiyada bəhs edilir [11, 135-138], bəzən də sintaktik planda götürülür və bu haqda sintaksisə aid əsərlərdə danışılır [12, 63-64]. Qoşa sözləri söz birləşmələrinə, xüsusən sabit birləşmələrə aid edənlər də vardır. Azərbaycan dilçiliyində, bir qayda olaraq, bunlar mürəkkəb sözlər sırasında verilir və heç bir xüsusi adla qeyd edilmir [13, 147-149]. M. Adilov tərəfindən yazılmış “Azərbaycan dilində qoşa sözlər” adlı məqalə bu cəhətdən istisna təşkil edir, Azərbaycan dilçiliyində vahid məqalədir ki, burada həmin sözlər “qoşa sözlər” adı ilə verilir və mürəkkəb sözlərin bir növü hesab edilsə də, onlardan (mürəkkəb sözlərdən) ayrı götürülərək tənqid edilir. Bir çap vərəqindən bir qədər artıq olan bu məqalədə Azərbaycan dilindəki qoşa sözlərin bir sıra əsas xüsusiyyətlərinin geniş təsviri verilmişdir [14, 147-164].

Qoşa sözlər haqqındakı müxtəlif fikirləri ümumiləşdirib aşağıdakı nəticəyə gəlmək olar: 1. Qoşa sözlər morfoloji kateqoriyadır: a) mürəkkəb sözdür, b) mürəkkəb sözlər içərisində xüsusi qrup təşkil edir; 2. Qoşa sözlər leksik-sintaktik kateqoriyadır – sabit birləşmələrdir; 3. Qoşa sözlər sintaktik kateqoriyadır – söz birləşmələridir.

Bu müxtəlif qoşa sözlərin öz təbiətindən irəli gəlir. Doğrudan da, onlarda həm mürəkkəb sözlərin, həm frazeoloji birləşmələrin, həm də sərbəst söz birləşmələrinin əlamətləri vardır. Məhz buna görədir ki, kino dilində söz birləşmələrindən bəhs edərkən bunlar da qarşıda dayanır və haqlı olaraq belə sual meydana çıxır: qoşa sözlərin söz birləşmələrinə münasibəti necədir, onları söz birləşməsi adlandırmaq olarmı? Bu suallara düzgün cavab vermək üçün qoşa sözlərin mürəkkəb sözlərə münasibətini də müəyyənləşdirmək lazımdır.

Qoşa sözlər bir-birinə yaxın müxtəlif mənəli sözlərdən (ata-ana, bacı-qardaş, ana-bala), sinonimlərdən (*səs-küy*, *ad-san*, *el-oba*, *gözəl-göyçək*, *yol-iz*, *künc-bucaq*), antonimlərdən (*dərə-təpə*, *gediş-gəliş*, *ölüm-dirim*, *var-yox*) əmələ gəlir. İkincisi birincisinin variantı, dəyişilmiş forması kimi təkrarlanan sözlərdən əmələ gəlmiş *ət-mət*, *çay-may*, *kitab-mitab*, *ağac-uğac* kimi formalar da bura daxil edilir. Yuxarıdakılardan fərqli olaraq bu qrupa daxil olan qoşa sözlərin ikinci tərəfinin müstəqil mənası olmur. Qoşa sözlər, ümumiyyətlə, aşağıdakı cəhətlərdən mürəkkəb sözlərdən (və ya mürəkkəb sözlərin başqa qruplarından) fərqlənir:

1. Komponentlərinin semantik vahidliyi zəifdir. Bunlar bütövlükdə bir məfhum ifadə etsə də, komponentlərinin ayrı-ayrılıqdakı mənaları az və ya çox dərəcədə diqqəti cəlb edir.

2. Komponentlər öz müstəqil vurğularını saxlayır və bir ümumi vurğuya tabe olmur.

3. Bəzən ikinci tərəflə yanaşı birinci tərəfi də dəyişmək (hallandırmaq, cəmləndirmək) olur: *yolu-izi, dərədən-təpədən, yollar-izlər, dərələr-təpələr*.

“Müxbir: – Gün batmamış bir Əziz babanın evinin şəklini çəksəydim, pis olmazdı. Əvvəl *ev-eşiyin, həyat-bacasın*, sonra *oğul-uşağın, nəvə-nəticəsin*. Əziz baba ailəsin içində. Əziz baba *yolu-izi* olmayan ağacların arasında... Necədi?

Sədr: – Çox gözəl, çox əcəb!.. – dedi. Ağacları, vallah, çox yaxşı qeyd elədik”.

(“Babamın babasının babası” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 1979)

“Abbas: – Təbiətin qiymətli bitkilərindən biri də sarağandır. Latınca ona *kotinus* deyirlər. Sarağanın qırmızı, tamkənarlı sadə, növbə ilə düzölmüş yarpaqları olur. Xırda çiçəkləri, uzun saplaqlı süpürgəvarı çiçək qrupunda yerləşir. *Dərədən-təpədən* yığılmış təbii məhsulu daha qiymətlidir”.

(“Qırmızı bağ” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 2011)

“Nəbi: – Yaz, mirzə, – dedi, – Səlim bəy, bir də yadına salıram, əgər canından bezməyibsənsə, müxənnətlərdən əl çək.

Nəbi Koxaya: “Əyil! Yollar-izlər gör səni hara gətirib çıxarıb. Kağızı al rədd ol!”

(“Qaçaq Nəbi” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 1980)

“Birinci arvad: – A kişi, pomidorları nöşün əlləşdirirsən? *Dərələrdən-təpələrdən* gəlmisən elə bil. Alırsan al, almırsan daha əzib zibilə döndərmə!

Alıcı: – Nöşün almıram anam-bacım?

Neçəyədir?

–Beş manata.

–Vedrası?

–Yox, bir arabası! Kilosu beş manat.

(“Yuxu bədii film”. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 2001)

4. Bəzən komponentlərin arasına bağlayıcısını əlavə etmək olur: *qardaş-bacı – qardaş və bacı, taxt-tac-taxt və tac*.

5. Tək-tək hallarda komponentlərinin yerini dəyişmək olur: *bacı-qardaş – qardaş-bacı*.

“Buta: – Mən onlara heç nə etməmişəm. Həmişə mənə *yetim-metim* deyirlər. Bir dəfə şəhərdən məktəbə yoxlama gəlmişdi. Suallara cavab vermək üçün mənə lövhəyə çağırdı. Bacı-qardaş isə büzüşüb oturmuşdular. Mən bütün suallara cavab verdim. Əzizim və qardaş-bacı isə heç nə bilmədi”.

(“Buta” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 2004)

Dayı: – Bədir, bura gəlib camaatı narahat elədin. Mən səni hələ Umbakıda görmüşdüm. Görmürsən orda *ata-bala, qonum-qonşu, uşaq-muşaq, qardaş-bacı* necə tələf olurlar? Vaxt varkən qızdan istifadə etmək istəyirsən?

Əclaf! İnsanın belə dərdi var, amma sən quzğun kimi... Ayağın dəyməsin bura, yoxsa, öldürərəm səni. Sənsiz də bacımın vəziyyəti asan deyil”.

(“Məhkumların cənnəti” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 2012)

Kino dilində bu xüsusiyyətlər bir tərəfdən qoşa sözləri mürəkkəb sözlərdən ayırır. Və onların mürəkkəb sözlər kimi sabitləşmədiyini göstərirsə, digər tərəfdən buradakı bəzi xüsusiyyətlər qoşa sözləri söz birləşmələrinə yaxınlaşdırır. Söz birləşmələrində olduğu kimi, bunların da tərəfləri ayrı-ayrılıqda ifadə olunur və ayrıca da yazılır; şifahi nitqdə sadalayıcı intonasiya, yazıda isə defis (-) işarəsi onların əlaqəsini şərtləndirir, komponentlərin vurğusu qalır. Söz birləşmələrinə xas olan bu xüsusiyyətlər heç də qoşa sözləri söz birləşməsi adlandırmağa haqq vermir. Bunlar mürəkkəb sözlərdən fərqləndiyi kimi, söz birləşmələrindən də fərqlənir. Əvvəla, qoşa sözlərin bir qrupunda (*kitab-mitab, görüş-mörüş*) ikinci komponent müstəqil mənaya malik olan və müstəqil işləyə bilən söz deyildir, elə bircə bu cəhət onları söz birləşmələrindən fərqləndirmək üçün kifayətdir. S.Cəfərov bu cəhəti nəzərə alaraq onların söz hesab edilməsinə də etiraz edir. O yazır: “..istər belə sözlərin işlədilmə dairəsi, istər əmələgəlmə yolu və istərsə də komponentlərin mənə tamlığını mühafizə etməsi onların mürəkkəb söz olmadığını göstərir.

Belə sözlər, əvvələn eyni sözlərin təkrarı ilə düzələn mürəkkəb sözlərə oxşasa da, öz etimologiyası etibarilə onlarla heç bir əlaqəsi yoxdur, bircə *ət-mət, pul-mul* və ya *çaqqal-çuqqal* kimi söz təkrarlarından əmələ gəlməmişdir. İkincisi, bu sözlər ədəbi dildən çox şifahi dildə işlənir və ancaq bir sözün mənasını kiçiltmək (?) məqsədilə səs uydurması yolu ilə düzəldilir, üçüncüsü, bu sözlərin komponentlərindən biri mənə bütövlüyünü saxladığı halda, ikincisi mənə bütövlüyünə malik deyil...” [13, 148].

Kino dilində qoşa sözlərin qalan hissələrinin hər iki komponenti müstəqil mənaya malik sözlərdən təşkil olunur və bu cəhətdən (komponentlərinin müstəqil mənalılığı cəhətindən) onlar söz birləşmələrindən fərqlənmir. Qoşa sözləri söz birləşmələrindən fərqləndirən cəhətləri aşağıdakı şəkildə qeyd etmək olar:

1. Qoşa sözlər iki sözdən təşkil olunsa da, əsasən bir məfhum ifadə edir. Doğrudur, yuxarıda deyildiyi kimi, bunların bir çoxunda semantik vahidlik zəifdir, lakin bu heç də onları söz birləşməsinə bərabərləşdirmir.

2. Qoşa sözlərin tərəfləri ayrı-ayrılıqda tərcümə edilmir, mürəkkəb sözlərdə olduğu kimi, burada da hər iki komponenti birlikdə ifadə etdiyi mənaya görə tərcümə verilir: *ata-ana – родители*. Bu hal qoşa sözlərin tərəflərinin ayrı-ayrılıqda tərcümə olunma imkanını aradan qaldırmır, lakin tərəflərin ayrı-ayrılıqda tərcüməsi yeni dildə həmcins üzvlər, sözlər təsiri bağışlayır, bu isə qoşa sözlərin söz kimi tərcüməsindən kənara çıxır.

3. Bunlar deyiliş cəhətindən də söz birləşmələrindən fərqlənir. Qoşa sözlərin tərəfləri bir-birinə çox yaxındırlar. Onların arasında həmcins üzvlərə məxsus şəkildə fasilə etmək mümkün deyildir. Məhz buna görədir ki, qoşa sözlərin tərəfləri arasında defis işarəsi işlədilir, onlar defissiz olaraq yanaşı yazılırsa, öz xüsusiyyətlərini itirər.

Tərəflərinin ayrı-ayrılıqda işlənməsinə baxmayaraq kino dilində bir məfhum ifadə etməsi və xüsusən bəzilərinin dildə ayrı-ayrı sözlərdən sinonimlərinin (söz dubletlərinin) olması onları frazeoloji birləşmələrin müəyyən qismi ilə bağlayır. Lakin bu cəhət (fazeoloji birləşmələrə meyl) onlarda çox zəifdir.

Bizə görə kino dilində qoşa sözlər, sözün tam mənasında morfoloji kateqoriyadır. Həm də o özünəməxsus xüsusiyyətlərlə meydana gələn və bununla da başqa söz qruplarından fərqlənən xüsusi formadır. Bütün bunlar onu başqa kateqoriyalardan, eləcə də mürəkkəb sözlərdən (hətta mürəkkəb sözlərdən də) və söz birləşmələrindən fərqləndirir və müstəqil tədqiqat obyektinə çevirir. A.Qulamov haqlı olaraq yazır ki: “Qoşa sözlər özlərinin məna və formal xüsusiyyətlərinə görə adi mürəkkəb sözlərdən ciddi şəkildə fərqlənir, ...onlar hələ tamamilə bir sözə çevrilməmişlər; lakin bura mürəkkəb sözlər ifadəsi də uyğun gəlmir” [15, 112]. M.İ.Privalova da rus dilindəki bu tipli sözləri (*хлеб-соль, руки-ноги, путь-дорога, далеко-далеко* və s.) mürəkkəb söz adlandırmağı düzgün hesab etmir və onları “составные слова” adlandırır [16, 69-78].

Nəticə. Bu göstərir ki, kino dilində qoşa sözlər yalnız türk dillərində deyil, başqa dillərdə də özünəməxsus xüsusiyyətlərlə çıxış edir və xüsusi qrup yaradır. Lakin bunlar heç bir dildə türk dillərində olduğu qədər geniş yayılmamışdır. Qoşa sözlərin türk dillərində belə geniş yayılması, rəngarəng forma və məna variantlarına malik olması üzərinə onların qədimliyini də əlavə etdikdə bu məsələnin əhəmiyyəti bir daha böyüyür. Türk dillərinə tarixi-müqayisəli metodun tətbiqi və bu dillərin tarixi inkişafını, müasir dövrdəki münasibətinin tədqiq edib müəyyənləşdirmək üçün qoşa sözlər əhəmiyyətli material verə bilər. Qoşa sözlər müstəqil mövzu kimi Azərbaycan dilçiliyi üçün, hələ də tədqiqə ehtiyacı olan mühüm problemlər sırasındadır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Adilov M. Filoloji fakültəsinin əsasları. ADU nəşri. – Bakı. 1958. səh. 147-164.
2. Аганин Р.А. Повторы и однородные парные сочетания в современном турецком языке. – Москва. 1959. с. 75.
3. Баскаков Н.А. Каракалпакский язык. II фонетика и морфология. ч. I.– Москва. 1952. с. 185.
4. Сəfərov S. Azərbaycan dilində söz yaradıcılığı. – Bakı. Azərnəşr. 1965. səh. 147-149, 148.
5. Дмитриев А.Н. Грамматика башкирского языка. – Москва. 1943. с. 204.
6. Дмитриев Н.К. Строй тюркских языков. – Москва. 1962. с. 133.
7. Дмитриев Н.К. Строй тюркских языков. – Москва. 1961. с. 133.
8. Гордлевский В.А. Грамматика турецкого языка. Избранные сочинения. т. II. – Москва. 1961. с. 63-64.
9. Гуламов А. О правописании сложных слов в современном узбекском языке. “Ученые записки”. – Ташкент. Выпуск 2. 1954. с. 112.
10. Кдырбаев А. Каракалпак тилинин грамматикасы. I белим. Нагис. 1949. с. 46-87; Гулямов о правописании сложных слов современным узбекском языке. “Ученые записки”. Вып. 2. 1954. с. 112.
11. Кенесбаев С. Казак тилиндеги фразолыг кос создер. Известия АН Каз.ССР. № 82. Серия лингв. Выпуск 6. 1950. с. 3-12.
12. Кононов А.Н. От редактора, С.С.Майзель. Изафет в турецком языке. с. 3.

13. Кононов А.Н. Грамматика современного турецкого литературного языка. – Москва. 1964. с. 135-138.
14. Майзел С.С. Изафет в турецком языке. Москва. 1947. № 4. с. 16-27.
15. Привалова М.И. К определению понятия сложного слова в русском языке. Вестник Ленинградского Университета. 1956. № 8. Серия истории, языка и литература. Выпуск 2. с. 69-78.
16. Язык и мышление. – Москва-Ленинград. 1948. с. 297-327.

Filmlər

1. “Yuxu” bədii film. 2001.
2. “Kapitanın xəzinəsi” bədii film. 2013.
3. “Mahmud ilə Məryəm” bədii film. 2011.
4. “Qaçaq Nəbi” bədii film. 1980.
5. “Buta” bədii film. 2004.
6. “Qırmızı bağ” bədii film. 2011.
7. “Babamın babasının babası” bədii film. 1979.
8. “Məhkumların cənnəti” bədii film. 2012.

MUNDARIJA

<i>Sirojiddinov Sh.</i>	O‘zbek tili – xalqaro maydonda!	
I SHO‘BA. O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI VA TILSHUNOSLIKNING NAZARIY MASALALARI		
<i>Ashirboyev Samixon</i>	O‘zbek adabiy tilining tayanch dialektini belgilash yo‘lida	6
<i>Hakimova Muhayyo, Rahmatova Feruza</i>	O‘zbek tilida kognitiv metonimiya	11
<i>Juraqobilova Xamida</i>	She‘riy asarlarda kognitiv metaforalar shakllanishida lingvomadaniy omillarning ta‘siri	17
<i>Mustafayev Fizuli</i>	Kino dilində söz birləşməsi və qoşa sözlər haqqında	24
<i>Jabborov B., Sharipova S. Istamova SH.</i>	O‘zbek iboralarining milliy mentalitetni ifodalashdagi o‘rni	32
<i>Turdiboyev Tohir</i>	Yordamchi so‘zlar masalasiga doir ayrim qarashlar	37
<i>Abjalova Manzura</i>	Hozirgi o‘zbek tili leksik sathiga doir ba‘zi masalalar	42
<i>Sheronov Boyirboy</i>	Sintaktik sathda mazmuniy-shakliy nomutanosiblik haqida	50
<i>Madjidova Dilorom</i>	Современные методы и проблемы прикладного языкознания	54
<i>Tolipova Dildora</i>	Лакуны в узбекских письменных литературных источниках и проблемы их перевода	59
<i>Elova Dilrabo</i>	O‘zbek tilshunosligida uslubiy xoslanishni farqlash xususidagi qarashlar	67
<i>Abdullayev Jumanazar</i>	Yangi O‘zbekistonning mumtoz tilshunoslik merosi, zamonaviy lingvistik qadriyati	73
<i>Israilova Saodat</i>	Turk va o‘zbek tillarida rang bildiruvchi leksemalar semantikasi	84
<i>Kasimova Ziyoda</i>	Cho‘lponning “Kecha va kunduz” romanidagi frazeologik birliklarning badiiy-uslubiy tahlili	88
<i>Baxodirova Shaxlo</i>	Lakuna va realiya munosabati	92
<i>Hakimov Dilshod</i>	“Biz” va “o‘z” olmoshlarining o‘zbek tilidagi funksional maqomi: struktur-semantik tahlil	98
<i>Kurbanbayev Otabek,</i>	O‘tkir Hoshimov asarlarida so‘z birikmasining turlari	107

<i>Qodirberganova Dilnura</i>	O‘tkir Hoshimov asarlarida so‘z birikmasining turlari	
<i>Allaquliyeva Qunduz</i>	Ixtionimlarning lingvistik va ekstralingvistik omillar asosida yangi ma’no ifodalashi	113
<i>Isoqulova Qunduz</i>	So‘z-gaplarning noverbal vositalar bilan ifodalanishi	117
<i>Ismayilli Ayshen</i>	Sintaktik yolla yaranan mikrotoponimlar xūlasə	122
<i>Davronova Zarnigor</i>	Sadriddin Ayniyning “Sudxo‘rning o‘limi” qissasidagi antroponimlarining kognitiv-semantik tahlili	132
<i>Muzaffarova Zarrina</i>	Metonimiyaning konseptual modellari	136
<i>Yusupova Aziza</i>	Metaforaning she’riy matnlarda aks etishi	140
<i>Mamarasulova Maftuna</i>	Fonosemantik g‘oyalarning rivojlanish bosqichlari	146
<i>Abdurasulova Dilnoza</i>	Ayollar nutqida konnotatsiya va murojaat birliklarining pragmatik xususiyatlari	151
<i>Soqiyeva Shirin</i>	Tilshunoslikda konseptni o‘rganishda til va madaniyatning o‘rni	157
<i>Abruyeva Zaxro</i>	O‘zbek tilidagi murojaat shakllarining konseptual tuzilishi	160
<i>Bovmanova Bashorat</i>	O‘zbek tilida halollik tushunchasining leksik-semantik ifodalanishi	164
<i>Jumaniyozova Charos</i>	Hajm-o‘lchov bildiruvchi sifatlarning nisbiylik xususiyati	168
<i>Xayrullayeva Ra’no</i>	Kichraytirish qo‘shimchalarining nutqdagi ahamiyati	172
<i>Tursunova Sojidxon</i>	“Fayzining amakisi” hikoyasidagi nutqiy akt vositasida ifodalangan ironiyalar tahlili	177
<i>Utegenova O‘g‘iloy</i>	Badiiy asarlarda tasviriy ifodalar	181
<i>Maxmudova Matluba</i>	Qaratqich kelishigi semantikasiga doir ayrim mulohazalar	185
<i>Xolmamatova Sarvinozxon</i>	Konnotatsiya va konnotativ birliklarning	191

	o‘rganilganlik darajasi hamda turlari	
<i>Turg‘unboyeva Dilnoza</i>	Zamonaviy tilshunoslikda miqdor kategoriyasining o‘rni	199
<i>O‘ralova Nargiza</i>	Parsellyatsiya va metaforaning o‘zaro aloqadorligi	204
<i>Jabborova Aziza</i>	O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida so‘zlagan nutqidagi evfemizmlarning morfologik tahlili	209
<i>Odilova Dilobar</i>	Jahon tilshunosligida o‘xshatishlarning ilmiy tadqiqi	214
<i>Nazarov Qobilbek</i>	Turli tizimdagi tillarda soma komponentli maqollarning tasniflanishi	218
<i>Mullaboyeva Shirin</i>	Til, estetik tafakkur va didning paremiologik birliklarda ifodalanishi	226
<i>G‘aybullayev Erkinjon</i>	O‘zbek madaniyatini ifoda etishda lakunalarning roli: Cho‘lpon asarlari misolida	230
<i>Oripova Mavluda</i>	Sinestezik metaforalarning lingvomadaniy xarakteri:sinestezik metafora va milliy o‘ziga xoslik	240
<i>Otaxonova Sohiba</i>	Antroponimlarning internet va yangi media makonidagi o‘rni	245
<i>Shodmonaliyeva Yulduz</i>	Modallik bilan tasdiq-inkor kategoriyasining o‘zaro munosabati	250
<i>Sobirova Maftuna</i>	Konchilik terminotizimi va uning o‘zbek leksik tizimidagi o‘rni	256
<i>Umarova Shahzoda</i>	O‘zbek tilshunosligining kombinator lingvistikaning shakllanishidagi o‘rni	260
<i>Turg‘unova Maftuna</i>	Til taraqqiyotida kognitiv tilshunoslikning o‘rni	270
<i>Muratova Nafisa</i>	Tilak va tabrik nutqiy aktida ekstralingvistik vositalarning o‘rni	274
<i>Murotov Hamro</i>	Reklama matnlarining tasnifi	280
<i>Normuminov Laziz</i>	Qo‘chqor Norqobil hikoyalarda xalqona so‘zlashuv, ibora va maqollarning qo‘llanishi	285
II SHO‘BA. AMALIY TILSHUNOSLIK VA LINGVODIDAKTIKA MUAMMOLARI.		

<i>Xolmanova Zulxumor</i>	Tilning ma’lumotlarni saqlash va yetkazish funksiyasi	289
<i>Qurbonova Munavvara</i>	Ontolingvistika va pragmalolingvistika munosabatida deyktik birliklarning o‘rni	297
<i>Ruzibaeva Nigoraxon</i>	Psychological needs in the language classroom	303
<i>Abdurahmonova Muqaddas</i>	Ментальные омонимы в когнитивной лингвистике	308
<i>Umurzoqova Marhabo</i>	Badiiy matnda ayol lisoniy shaxs tiplari xususida	317
<i>Abjalova Manzura</i>	O‘zbek tili multikorpusi – zamonaviy ta’limiy tizim	321
<i>Ruzmetova Novval</i>	Роль узбекских народных традиций в социокультурном развитии студентов	326
<i>G‘ulomova Nargiza</i>	Alisher Navoiy mualliflik korpusini yaratishda statistik ma’lumotlarning muhimligi	335
<i>Dedaxanova Muazzam</i>	Lingvistik ekspertizaning yuzaga kelishi va shakllanish tarixi	344
<i>Shamsiyeva Manzura</i>	Animatsion filmlarning aksiolingvistik jihatlari	347
<i>Xudaykulova Shaxnoza</i>	O‘zbek tili diskursida global qadriyatlarining aksiolingvistik integratsiyasi	353
<i>Ibragimova Sayyora</i>	Псевдонимы узбекских и русских писательниц: генезис, семантика и когнитивные особенности	357
<i>Tilabaev Kamil</i>	Благодарные: из эмоционального опыта изучения узбекского языка как второго	361
<i>Alimardanov Elyor</i>	Xorazm dialektal zonasining qipchoq shevali areallari	369
<i>Bozorova Sabohat</i>	Gazeta tili va publitsistik janrlarning lingvostilistik xususiyatlari	372
<i>Abduvoxidova Mavzuna</i>	Обучение грамматике в условиях коммуникативного подхода	377
<i>Mamadayupova Vasila</i>	Katta yoshdagilarning xorijiy til o‘rganishi	381
<i>Azizova Feruza</i>	Raqamli texnologiyalarning til evolyutsiyasiga	385

	ta’siri: XXI asrda yozma va og‘zaki muloqotning transformatsiyasi	
<i>Abdullayeva Roxila</i>	Xarakter ifodalovchi birliklarning freym tahlili	389
<i>Yusupova Shahzoda</i>	Suggestiv nutq ta’sirchanligini oshirishda sifatlarning o‘rni	393
<i>Mamirova Xayriniso</i>	Ko‘p ma’noli so‘zlarni qayta ishlashning gibridd modellari	398
<i>Nabiyeva Parvina</i>	Assotsiativ tezaurus: til tasviri va inson ongining modellashtirilishi	405
<i>O‘rinova Zarifa</i>	Iqtiboslarning intertekstual tezaurusda aks etishi	410
<i>Rayimjonova Matluba</i>	Rauf Parfi she’riyati leksikasini chastotali lug‘at asosida tadqiq qilish muammolari va yechimlari	414
<i>Turobova Nargiza</i>	Ulug‘bek Hamdam ijodining lingvopragmatik tahlilida presuppozitsiya	418
<i>Abdullajonova Madina</i>	“Fiziologik xatolar”ni disgrafiyadan farqlash masalasi	424
<i>Pulatova Umriniso</i>	Yoshlar slengining ayrim o‘ziga xos hududiy xususiyatlari	428
<i>Imomova Ismigul</i>	Dramatik matnlarda qo‘llanilgan barqaror birikmalar va maqollarning intertekstual ohang va mazmunini boyitishdagi roli	435
<i>Arolova Nafisa</i>	Til o‘zlashtirishda leksik portlash hodisasi	440
<i>Tursunboyeva Fayiza</i>	Korpus lingvistikasining diniy matnlardagi o‘rni	443
<i>Amrullayeva Mohinur</i>	O‘zbek tilidagi ayrim fe’l-atvor frazemalarining semantik tasnifi va uslubiy xususiyatlari	450
<i>Mirnosirova Dilbar</i>	Bolalar verbal assotsiatsiyalarining ayrim sintaktik xususiyatlari	454
<i>Aminova Zilola</i>	Darsdan tashqari mashg‘ulotlarda o‘zga tilli o‘quvchilarning nutqini o‘stirish	462
<i>Muratova Ademi</i>	Multilingualism and bilingualism in turkic-speaking countries: contemporary challenges and development prospects	466
<i>Umurzakova Zuxraxon</i>	Ona tili darslarida interaktiv raqamli resurslarni tatbiq etishning didaktik qulayligi	472
<i>Maxmudjonova</i>	Tilshunoslarga bog‘lab berilgan tomorqa...	477

<i>Nargizaxon</i>		
III SHO‘BA. MADANIYATLARARO MULOQOT VA O‘ZBEK TILI TARAQQIYOTI		
<i>Uluqov Nosirjon, Solixodjayeva Xavasxon</i>	O‘zbek sayillari va ayrim turk bayramlarining etnolingvistik hamda lingvokulturologik tahlili	481
<i>Mirzodjanova Malika</i>	Сравнительный семантический анализ употребления английских “over”, “above” и их таджикских эквивалентов	489
<i>Komilova Gavharoy</i>	Nutq tadqiqida yangi yondashuvlar	484
<i>Pulatova Zamira</i>	Роль межкультурной коммуникации в процессе изучения языков	497
<i>Moldokulova Elina</i>	Сохранение узбекской культурной идентичности через язык и традиционный костюм в эпоху глобализации	501
<i>Yo‘ldoshxonov Javohirbek</i>	Микротопонимы как ономастическая реалья: сравнительный анализ ташкента и лондона	505
<i>Abduqodirova Zebo</i>	The role of lingvocultural competence in the translation of specialized ecological texts. (English and Uzbek languages)	509
<i>Otamirzayeva Sug‘diyona</i>	Teaching legal english in uzbek context: challenges of terminology	514
<i>Sayfiyeva Komila</i>	Fitonim komponentli o‘zbek va ingliz maqollarining madaniyatlararo qiyosiy tadqiqi	521
<i>Madjidova Maftuna</i>	Лингвосоматические единицы которые характерные для арабской культуры	529
<i>Xasanova Sohibjamol</i>	Ingliz va o‘zbek tillarida “yaxshilik” va “yomonlik” kategoriyalarining lingvokulturologik tahlili	534
<i>Lafasova Mavjuda</i>	Xorij tilshunosligida o‘xshatishlar tadqiqi	539

<i>Olimova Mushtariybonu</i>	O‘zbek va ingliz xalq maqollaridagi “omad” va “omadsizlik” konseptlarining qiyosiy tahlili	544
IV SHO‘BA. O‘ZBEK TILINING XORIJDA O‘QITILISHI VA O‘ZARO HAMKORLIK MASALALARI		
<i>Ahmet Akalin</i>	Kültür taşıyıcısı olarak özbek dilinin diplomatik fonksiyonu	549
<i>Rahmonqulov Abdunazar</i>	O‘zbek va tojik tillari interferensiyasi haqida	555
<i>Rafibayeva Nasiba, Mingboyeva Oypari</i>	Лингвистика и страноведческий аспект в преподавании иностранного языка	559
<i>Xakimova Mavzunadjon</i>	Лингвистическое табу и стратегия эвфемизации в таджикском и английском языках	563
<i>Musurmankulova Shaxribon</i>	Türk tiliga xos ayrim frazemalar tahlili	569
<i>Xodjayeva Mashhura</i>	Влияние глобализационных тенденций на методику обучения иностранным языкам	576
<i>Erkaboeva Khavojon</i>	Translation studies and the internationalization of the uzbek language	581
<i>Axmedova Niluzar</i>	Emotsional leksikaning semantik-pragmatik talqini: ingliz va o‘zbek tillari misolida	584
V SHO‘BA. TIL TARIXI VA TURKIY TILLAR TADQIQOTLARI		
<i>Tanju Seyhan</i>	Ali şir Nevâyî ve üslubunda fiillerin yeri	589
<i>Abdushukurov Baxtiyor</i>	O‘zbek tilining tarixiy takomili va buguni	604
<i>Farhad Rahimi</i>	Nezrali’nin çağatay türkçesi sözlüğünün yanlışları üzerine II	611
<i>Vahidə Cəfərzadə</i>	Mustafa Zəririn “Siyərün-nəbi” əsəri haqqında bəzi qeydlər	640

<i>Muhammadiyeva Dilafro ‘z</i>	“Boburnoma” parallel korpusini yaratishdagi tarjima tamoyillari	650
<i>Bo‘ronov Anvar</i>	Poloves-qipchoq tillari maishiy leksikasi milliy identifikatsiyalash mezoni sifatida	657
<i>Xo‘janiyazova Shahnoza</i>	Alisher Navoiyning “Sab’ai sayyor” asaridagi idish-tovoq nomlarining leksik-semantik xususiyatlari	665
<i>Xolmurodova Mushtariy</i>	“Nasoyim ul-muhabbat” asaridagi tibbiy terminlar tahlili	670
<i>Mirzayeva Ulker</i>	Yunan manbələrində işlənən Azərbaycan antroponimlərinin leksik-semantik təhlili	676
<i>Babazade Rahshane</i>	Mustafa Zəririn “Yüz hədis və yüz hekayə” əsərində zərflər	684
<i>Yodgorov Hamid</i>	“Qo‘noq” umumturkiy leksemasining etimologiyasi	697
<i>O‘razova Iqbol</i>	Frazemalar kognitiv semantikaning o‘rganish obykti sifatida	701
<i>Azizzade Turkan</i>	R.O.Şor Yafəs-türk dil əlaqələri haqqında	705
<i>Saygin Muhterem</i>	Klasik Türk Edebiyatının Doğu Sahasında Sevgili İçin Kullanılan Bir İfade Körke Bay (Körkke Bay, Görge Bay)	711
<i>Meryem Hamişoğlu</i>	Türkçenin ilk sözlüğü <i>Dîvânu lugâti't-türk'</i> ten özbek türkçesine bitki adları	718
<i>Bakirov Qudratillo</i>	Turkiy dunyoda vaqt tushunchasi va uning o‘rganilishi	734
<i>Sattorova Shahnoza</i>	O‘zbek va turk tillarida bir xil etimologiyaga ega o‘simlik nomlarining qiyosiy tahlili	739
<i>Maqsudova Feruza</i>	Muqaddas qadamjo nomlari – onomastika sohasining o‘rganish obykti sifatida	745
<i>Azizova Nilufar</i>	“Devonu lug‘otit turk”dagi o‘z qatlamga oid ijtimoiy munosabat semali leksemalar	750
<i>O‘tkirbek Muhammad Sobir</i>	Arba’in she’rlarda “hayit” so‘zining lingvopoetik timsollari	756
<i>Naimaxon Siddiqova</i>	Eskirgan so‘zlarning eskirmagan ma’nolari	760
<i>Qasimova Sema</i>	The stylistic, linguistic and psycholinguistic analysis of femalemale forms of address in the texts	766

	of the book of “Dede Qorqud”	
<i>Roza Turdiyeva</i>	O‘zbek, qoraqalpoq va ingliz tillaridagi maqollarda zoonimlarning umumiy va milliy xususiyatlari	775